

Opgave 2 Humanisme, geloven en weten

In de afgelopen eeuwen heeft het humanisme in onze westerse cultuur een duidelijke plaats ingenomen als levensbeschouwing. Het Humanistisch Verbond beschrijft het humanisme op haar website als “een levensbeschouwing die bij het interpreteren van de wereld en de plaats van de mens uitgaat van de ‘redelijke en zedelijke vermogens’ van de mens. Het humanisme doet daarbij geen beroep op een bovenmenselijke of bovennatuurlijke macht of kracht, zoals een God.”

Verder wordt de levensbeschouwing als volgt omschreven:

tekst 5

Het woord ‘humanisme’ is afgeleid van het Latijnse ‘humanitas’. In het woord zitten twee betekenissen vevat, namelijk ‘mens-zijn’ en ‘het streven naar menselijkheid’. In het humanisme staan beide elementen centraal. [...]

Humanisten hechten voor wat betreft kennisverwerving sterke waarde aan de wetenschappelijke methode en menen dat de geschiedenis uitwijst dat de wetenschappelijke methode betrouwbaarder is dan een goddelijke openbaring. Humanisten weten sommige dingen [...] gewoon niet, en over veel andere dingen twijfelen ze. Het twijfelen en het voortdurend bereid zijn om levensbeschouwelijke vragen en antwoorden in het licht van nieuwe informatie opnieuw te bezien, is misschien wel één van de belangrijkste kenmerken van het humanisme.

Sommige humanisten noemen zich overigens wel religieus, andere humanisten zeggen niet te weten of er iets is tussen hemel en aarde en zeggen daarover dus ook geen uitspraak te kunnen doen. Deze diversiteit aan opvattingen vinden humanisten belangrijk en waardevol. Humanisme is ook een moreel en politiek streven. [...]

Menselijke waardigheid heeft een fatsoenlijke en rechtvaardige politiek nodig, zowel nationaal als internationaal. In het publieke debat spreken humanisten zich daarom regelmatig uit tegen onrecht en over thema’s als armoede, sociale ongelijkheid, etnische tegenstellingen, het milieu, mensenrechten enzovoort. Het politieke en morele streven van de humanistische beweging komt in Nederland onder meer naar voren in het werk van het humanistische instituut voor ontwikkelingssamenwerking HIVOS, Aim for Human Rights en Humanitas.

bron: www.humanistischverbond.nl

Omdat binnen het humanisme plaats is voor uiteenlopende overtuigingen – sommige humanisten noemen zich wel religieus en andere niet – lijkt het moeilijk om een eenduidige definitie van de stroming te geven.

Ook is het de vraag of je het humanisme als religie zou kunnen omschrijven. In sommige gevallen kan het belangrijk zijn om als religie gezien te worden – bij het krijgen van subsidie bijvoorbeeld.

Aan de andere kant: als er geen duidelijke eisen zijn waaraan een levensbeschouwelijke stroming zou moeten voldoen om een religie te heten, zou elke levensbeschouwelijke stroming zich een religie kunnen noemen.

- 4p 6 Welke twee problemen kunnen zich voordoen bij het definiëren van religie? Leg aan de hand van deze problemen en tekst 5 uit in welk opzicht het humanisme **wel** als een religie beschouwd kan worden en in welk opzicht het humanisme **niet** als een religie beschouwd kan worden.

In een interview in NRC Handelsblad van 26 juli 2008 haalt minister André Rouvoet het humanisme aan om een vergelijking te maken tussen rede en geloof als diepste overtuiging in een debat.

Deze vergelijking doet enigszins denken aan de wetenschapsfilosofische discussie tussen Karl Popper en Paul Feyerabend over de status van wetenschap. Rouvoet zegt in het interview het volgende over de vergelijking tussen geloof en rede:

tekst 6

Humanisten vinden dat christenen hun geloof in de politiek zouden moeten relativiseren. Maar zij hebben óók hun diepste overtuigingen, hun levensbeschouwelijke uitgangspunten, die zij niet willen opgeven. Zij baseren zich bijvoorbeeld op de universele mensenrechten en zeggen dat degenen die dat niet doen, het niet hebben begrepen. Humanisten en liberalen zeggen: redeneren vanuit het geloof is achterlijk. Uitgaan van de menselijke rede klinkt heel logisch, maar beargumenteer het maar eens. [...]

Geloof is niet irrationeel, maar bovenrationeel. Het is een andere vorm van kennis, van wetenschap – een andere manier van zeker weten. Welk verschil maakt het wat betreft de politieke overtuigingskracht of je gelooft dat de wereld door de Schepper geschapen is, of dat er een oerknal was? We nemen dat aan op gezag van anderen. Ik doe het op basis van een boek, anderen op basis van wat ze uit de krant of de wetenschap leren.

bron: NRC Handelsblad, 26 juli 2008

In reactie op dit interview met Rouvoet schrijft de voorzitter van het Humanistisch Verbond Rein Zunderdorp over de overeenkomst tussen geloof en wetenschap het volgende:

tekst 7

De overeenkomst is volgens hem [Rouvoet] dat beide overtuigingen even ‘bovenrationeel’ zijn. De één gelooft in de bijbel, de ander in de wetenschap, maar in beide gevallen baseert men zich op ‘het gezag van anderen’. Nog los van het feit dat humanisme meer omvat dan wetenschap, is de vooronderstelling dat wetenschap een geloof zou zijn wel erg kort door de bocht.

Wetenschap en religie zijn niet soortgelijke vormen van geloof, maar fundamenteel andere vormen van kennisverwerving.

bron: www.humanistischverbond.nl

Met deze laatste zin van tekst 7 stelt Zunderdorp dat geloof en wetenschap op fundamenteel andere manieren tot kennis komen.

- 3p 7 Op welke van de twee visies op wetenschap zou Zunderdorp in dit geval de argumentatie voor zijn stelling het beste kunnen baseren – op de wetenschapsvisie van Popper of op de wetenschapsvisie van Feyerabend? Geef in je argumentatie duidelijk de posities van Popper en Feyerabend weer.

In tegenstelling tot Zunderdorp schrijft de filosoof Willard van Orman Quine, dat de scheidslijn tussen objecten van de wetenschap en die van het geloof op kennistheoretisch niveau helemaal niet zo scherp is. Quine sluit niet uit dat binnen de kennistheorie bovenrationele argumenten een rol spelen. In 'Two Dogmas of Empiricism' schrijft hij hierover:

tekst 8

Maar wat betreft hun kentheoretische fundering verschillen fysieke objecten en goden alleen gradueel van elkaar, niet wezenlijk. Beide soorten entiteiten maken deel uit van onze concepties als cultureel bepaalde postulaten. De mythe van fysieke objecten is in kentheoretisch opzicht superieur aan de meeste andere, omdat [...]

bron: 'Two dogmas of Empiricism', geciteerd in 'Rede en religie', pag. 49

- 3p **8** Waarom is volgens Quine de mythe van fysieke objecten superieur aan andere mythen?
Maak je antwoord duidelijk met behulp van een voorbeeld.
Geef vervolgens aan welke rol religieuze uitspraken in Quine's visie kunnen hebben.

De rol die metafysische uitspraken kunnen hebben, hangt samen met het zichtbaar worden van twee dogma's die het empirisme er volgens Quine op nahoudt.

- 4p **9** Leg uit hoe de onthulling van deze dogma's leidt tot de mogelijkheid van betekenisvolle metafysische uitspraken.
Licht in je antwoord toe om welke twee dogma's het gaat.

De theologe Karen Armstrong heeft onderzoek gedaan naar de betekenis van religieuze uitspraken en bronnen van religies. Zij vindt het kentheoretisch perspectief op religie, zoals Rouvoet en Zunderdorp beiden hanteren, niet alleen onvruchtbaar, het gaat volgens haar zelfs volledig voorbij aan wat religie eigenlijk is. Zij zegt hierover in haar lezing 'What is religion?' het volgende:

tekst 9

Ik wil vandaag dan ook graag ingaan op een aantal van deze moderne westerse misvattingen, en allereerst vaststellen wat godsdienst niét is.

De meest alledaagse veronderstelling is misschien dat godsdienst vooral bestaat uit een orthodoxe leer. Dit is zozeer het geval dat godsdienstige mensen vaak 'gelovigen' worden genoemd, alsof hun belangrijkste daad is dat ze een reeks opvattingen over het goddelijke aanvaarden. Maar kijken we naar de grote sterren uit het verleden, zoals Boeddha, Confucius of Jezus, dan constateren we dat zij niet alleen heel weinig belangstelling toonden voor metafysica en theologie, maar dat deze volgens sommigen zelfs uitgesproken schadelijk konden zijn. Niet omdat zij geen belang in het heilige stelden, maar omdat ze wisten dat de hoogste werkelijkheid onzegbaar en onbeschrijfelijk was. Godsdienst was geen kwestie van gedachtevorming. Elk godsdienstig onderwijs was pragmatisch of zou dit moeten zijn.

bron: Karen Armstrong, 'What is religion?', Van der Leeuw-lezing 2008

Armstrong brengt hier naar voren hoe problematisch het kan zijn over metafysische zaken te spreken. Ook de filosoof Immanuel Kant zag dit probleem.

- 2p **10** Geef aan in welk opzicht Kant het eens zou zijn met Armstrong over het problematische van het doen van metafysische uitspraken.
Leg je antwoord uit met behulp van tekst 9.

Armstrong vervolgt haar lezing:

tekst 10

Een mythe of leer is in wezen een actieprogramma; het krijgt pas betekenis als het in praktijk wordt gebracht – ritueel, ethisch of beschouwend. Zo lijken ook de regels van een bordspel uiterst vaag, abstract en onbegrijpelijk ingewikkeld – totdat we gaan spelen, dan valt alles op zijn plaats. Maar tegenwoordig vinden velen dat ze alleen een waarachtig godsdienstig leven kunnen leiden als ze voor zichzelf zekerheid over het bestaan van God kunnen hebben. Wetenschappelijk is dit een degelijke redenering, die wil dat we een beginsel eerst vaststellen voordat we het toepassen. Maar voor Boeddha of Confucius was dit de verkeerde volgorde.

bron: Karen Armstrong, 'What is religion?', Van der Leeuw-lezing 2008

Metafysische uitspraken worden door het logisch positivistisch verificatieprincipe als betekenisloos bestempeld.

- 3p **11** Geef aan met behulp van tekst 9 en tekst 10 hoe, volgens Armstrong, metafysische uitspraken wel betekenis kunnen hebben.
Waarom is het nu, vanuit het perspectief van praktijken, gemakkelijker om de vraag of het humanisme een religie is te beantwoorden?
Beargumenteer je antwoord met behulp van de lezing van Armstrong (tekst 9 en tekst 10) en met behulp van tekst 5.